

Szef Wojskowego Instytutu Geograficznego (od 27 lipca 1926 do 30 czerwca 1932 r.),
twórca współczesnej kartografii polskiej

Płk Józef Kreutzinger

EUGENIUSZ SOBZYŃSKI

Historia polskiej kartografii wojskowej obfituje w wybitne postaci, które decydowały o kierunkach rozwoju tej dyscypliny i miały wielki wkład w dzieło wnoszenia Polski, po latach niewoli, na mapę Europy i świata. Do takich postaci należy płk Józef Kreutzinger, który po przewrocie majowym 1926 r. został szefem Wojskowego Instytutu Geograficznego w Warszawie.



Józef Kreutzinger urodził się 2 marca 1877 r. w Poniecu (województwo poznańskie) w wielodzietnej rodzinie – miał trzech braci. Rodzice jego byli Polakami (prawdopodobnie kilka pokoleń wcześniej Niemiec o nazwisku Kreutzinger poślubił Szwajcarce i osiedlili się na stałe w Poniecu).

Po ukończeniu 7-klasowej szkoły realnej Józef Kreutzinger odbył roczną służbę wojskową w 20. pułku artylerii polowej armii pruskiej. W latach 1896-1898 przeszedł przeszkolenie w Szkole Artylerii w Berlinie, a w roku 1901 ukończył kurs oficerski i otrzymał kwalifikacje na oficera topografa.

W latach 1902-1914 służył w Niemieckim Urzędzie Pomiarowym przy Sztabie Generalnym w Berlinie (*Landesaufnahme*). W tym czasie wykonywał różnorodne prace geodezyjne i topograficzne na terenie całych Niemiec. Bezpośrednio przed wybuchem pierwszej wojny światowej został wyznaczony na kierownika grupy, która wykonywała głównie zdjęcia topograficzne w skali 1:25 000 oraz prace związane z aktualizacją map.

Od wybuchu I wojny światowej do jesieni 1915 r. przebywał na froncie francuskim (rejon Nancy – Lun’eville i Verdum), gdzie w stopniu kapitana dowodził oddziałem topograficznym. We wrześniu 1915 r., jako dowódca oddziału topograficznego, skierowany został na front wschodni (pod

Kownem, a później na linii Krewa–Smorąg–Dziszna). W tym czasie każdy oddział posiadał grupę trygonometryczną, topograficzną i fotogrametryczną oraz drukarnię i składnicę map. Geodeci przeprowadzali triangulację lokalną i niwelację – głównie dla potrzeb artylerii. Topografowie opracowywali i unaczęśniali mapy, fotogrametryści prowadzili interpretację topograficzną i taktyczną zdjęć lotniczych, a następnie opracowywali mapy specjalne. Oddział posiadał również bogatą bazę poligraficzną.

W styczniu 1918 r. okupacyjne władze niemieckie założyły w Warszawie szkołę mierniczą pod nazwą *Vermessungsschule in Warschau*. Jej zadaniem było przygotowanie oficerów narodowości polskiej dla potrzeb wykonywania pomiarów na ziemiach polskich. Major Kreutzinger prosto z frontu skierowany został na wykładowcę w tej szkole, a po kilku miesiącach został jej kierownikiem.

Po przełomie listopadowym 1918 r. J. Kreutzinger zgłosił się do służby w Armii Polskiej i już 17 grudnia 1918 r. został dyrektorem nauk Wojskowej Szkoły Mierniczej. W maju 1919 r. szkołę przemianowano na Oficerskie Kursy Miernicze, a mjr Kreutzinger wyznaczony na komendanta Kursów, pozostał na tym stanowisku do 23 lipca 1919 r. Następnie przez kilka miesięcy pełnił obowiązki szefa Wydziału Topograficznego Instytutu Wojskowo-Geograficznego.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej był komendantem grup pomiarowych, początkowo na froncie północnym, a następnie – od lipca do października – na froncie środkowym. Dowodzone przez niego grupy zajmowały się głównie dostarczaniem map walczącemu wojsku, rzadziej – z uwagi na manewrowy charakter działań – aktualizacją map i pracami geodezyjnymi.

Po powrocie z wojny polsko-bolszewickiej płk J. Kreutzinger został przeniesiony z Instytutu Wojskowo-Geograficznego do Wyższej Szkoły Wojennej na stanowisko wykładowcy terenoznawstwa i topografii wojskowej. Opracował i wydał w tym okresie szereg skryptów i artykułów, prowadził również dodatkowo wiele wykładów w Szkole Inżynierskiej w Warszawie.

Po przewrocie majowym przez trzy miesiące pełnił obowiązki szefa, a od 4 listopada 1926 r. do czerwca 1932 r. – był szefem Wojskowego Instytutu Geograficznego. Następnie przez sześć miesięcy pozostawał w dyspozycji szefa Sztabu Głównego WP, a 31 grudnia 1932 r. przeszedł w stan spoczynku. W 1933 r. powrócił do rodzinnego Ponieca, gdzie objął urząd wiceburmistrza.

Nie w pełni potwierdzone są losy płk. Kreutzingera we wrześniu 1939 r. (nie jest praw-

dą, jakoby został rozstrzelany przez Niemców w zbiorowej egzekucji w Poniecu). Prawdopodobnie bojąc się terroru ze strony Niemców (przed 1918 r. był oficerem niemieckim), w pierwszych dniach września 1939 r. razem z rodziną Klemczaków ewakuował się z żoną w kierunku Warszawy. Niedaleko Warszawy przyłączył się do transportu rządowego. Najprawdopodobniej kolumna, w której znajdowało się małżeństwo Kreutzingerów, została zbombardowana i oboje zginęli. Syn pułkownika, Eryk, był oficerem broni pancerniej, w 1939 r. przedostał się do Francji, a po zakończeniu wojny zamieszkał na stałe w Ameryce Południowej. Nic nie wie o losach rodziców, którzy po wojnie bezskutecznie poszukiwani byli przez Czerwony Krzyż.

Mianowanie płk. Józefa Kreutzingera szefem WIG otworzyło nowy rozdział w historii polskiej kartografii wojskowej. Dotychczas wszystkie prace w WIG były prowadzone bez ogólnego planu, a wydawane mapy były tylko prostymi przeróbkami map zaborczych. Wciąż brakowało koncepcji, jakie mapy mają być opracowywane i jaka ma być struktura instytutu.

Płk Kreutzinger był wybitnym fachowcem, który otrzymał gruntowne przygotowanie teoretyczne. Natomiast doświadczenie terenowe gromadził podczas kilkunastu lat, kiedy to jako wykonawca, a następnie kierownik, realizował różnorodne prace topograficzne, geodezyjne, kartograficzne, fotogrametryczne i geologiczne. Posiadał więc doskonałe przygotowanie do kierowania wojskową służbą geograficzną.

Swoją działalność w WIG rozpoczął od zmian personalnych. Zwolnił dotychczasowych szefów wydziału i kierowników referatów – oficerów byłych armii zaborczych, zastępując ich młodymi oficerami, wychowankami polskiej Wojskowej Szkoły Mierniczej.

Zasługi płk. J. Kreutzingera dla polskiej kartografii wojskowej są przeogromne. Podczas kierowania przez niego Wojskowym Instytutem Geograficznym m.in.:

- w roku 1927 sprowadzono pierwszą rotacyjną dwukolorową maszynę offsetową do druku, której wydajność wynosiła 800 map/godzinę. W latach 1930-1931 zakupiono w Niemczech kolejne dwie dwukolorowe maszyny offsetowe typu PLANETA;

- w roku 1927 sprowadzono nowoczesny sprzęt do prac fotogrametrycznych (przetworniki, fototeodolity, autografy, aerokartografy);

- w roku 1928 przystąpiono do prac nad założeniem w kraju jednolitej sieci triangulacyjnej i niwelacyjnej;



▲ Płk J. Kreutzinger i prof. E. Romer przed budynkiem WIG w Warszawie przy ul. Wilczej, 1928 r.

▼ Pułkownik Józef Kreutzinger zszefem Instytutu Geograficznego Japonii przed siedzibą WIG przy ul. Wilczej, 1926 r.





- od roku 1929 prace kartograficzne oparto na jednolitym odwzorowaniu quasi-sterioreograficznym WIG (opinię na temat odwzorowania zasięgnięto u najwybitniejszych naukowców cywilnych). Wydano pierwszą instrukcję *Przepisy podstawowe o sporządzaniu map wojskowych i opisów wojsko-wo-geograficznych*;
- w roku 1930 wydano pierwszą polską mapę taktyczną w nowej szacie graficznej;
- ujednociono wielkość arkuszy map w całym szeregu skalowym;
- w latach 1927-1930 opracowano recepturę papieru mapowego odpornego na odkształcenia pod wpływem różnych warunków atmosferycznych;
- od roku 1929 na mapy w skali 1:25 000, 1:100 000 i 1:300 000 zaczęto nadrukowywać siatkę kilometrową;
- w roku 1931 zaniechano wydawania dwukolorowej mapy taktycznej w skali 1:100 000, wydawano głównie mapy czterobarwne (dla terenów górskich wprowadzono piątą i szóstą barwę);
- rozpoczęto wydawanie kwartalnika „Wiadomości Służby Geograficznej”, pierwszego specjalistycznego pisma, zastępującego brakujące instrukcje i podręczniki. Rozpoczęto również wydawanie książek w serii *Biblioteka Służby Geograficznej*; wyposażono oddziały pomiarowe w samochody. Starania płk. J. Kreutzingera szły również w kierunku pozyskania dla Instytutu oddzielnego, specjalnego budynku. Ich efektem było rozpoczęcie w 1932 r. budowy gmachu przy Al. Jerozolimskich. Są to tylko niektóre, ważniejsze przedsięwzięcia realizowane w czasie, kiedy szefem WIG był płk J. Kreutzinger.

Pułkownik Józef Kreutzinger (drugi z lewej) z oficerami przed budynkiem Wyższej Szkoły Wojennej w Rembertowie, 1925 r. ►

Wybrane publikacje i odznaczenia

Podręczniki:

- *Topografia*, Warszawa 1919;
- *Topografia. Pomiar i zdjęcia kraju, kartografia i wojskowe znaczenie terenu*, Warszawa 1928;

Artykuły:

- *Prace i zamiary Wojskowego Instytutu Geograficznego*, „Przegląd Geograficzny” nr 7/1927, s. 82–86;
- *O typie polskiej mapy taktycznej*, „Wiadomości Służby Geograficznej” nr 1/1927, s. 32–36;
- *Prace Wojskowego Instytutu Geograficznego*, „Wiadomości Służby Geograficznej” nr 11/1927, s. 161–162;

Odnaczenia:

- *Order Odrodzenia Polski (1932 r.)*,
- *Złoty Krzyż Zasługi (1926 r.)*,
- *Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921 (1928 r.)*,
- *Medal 10-lecia Odzyskania Niepodległości (1928 r.)*.



◀ Podczas kontroli prac terenowych (płk Kreutzinger drugi z prawej), 1928 r.

Bardzo charakterystyczna jest opinia szefa Sztabu Głównego WP gen. J. Gąsiorowskiego przy wniosku o przyznanie J. Kreutzingerowi Orderu Odrodzenia IV Klasy w 1932 r.: – *Mianowany szefem WIG w 1926 r. zreorganizował tę instytucję isw sześćioletnią niezmordowaną pracą doprowadził WIG do pełni rozkwitu. Dzięki płk. J. Kreutzingerowi WIG stoi w chwili obecnej na poziomie najlepszych instytucji zagranicznych, a nawet niejednokrotnie przewyższa je, o czym świadczą pochwały i cenne wyróżnienia WIG na zjazdach międzynarodowych w Belgradzie 1930 r. i Paryżu 1931 r.*

Ta krótka opinia w pełni oddaje zasługi płk. J. Kreutzingera dla polskiej kartografii wojskowej.

Obecnie w wielu opracowaniach naukowych dotyczących geografii i kartografii spotykamy się z opinią, że był on twórcą całej współczesnej kartografii polskiej. Jeżeli uzmysłowimy sobie, że WIG był jedyną instytucją w kraju opracowującą i drukującą mapy topograficzne, które były podstawą wszystkich map, to określenie wydaje się w pełni zasadne.

Płk Eugeniusz Sobczyński jest szefem Zarządu Geografii Wojskowej

Materiały źródłowe:

1. Encyklopedia Wojskowa, t. IV, Warszawa 1934, s. 606-607;
2. Teczka akt personalnych płk. J. Kreutzingera, CAW sygn. – ap 2851, ap 23707, ap 15827, KZ 25 – 81;
3. **B. Krassowski**, *Polska kartografia wojskowa w latach 1918-1945*, Warszawa 1974;
4. *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI, zeszyt 4, s. 291;
5. Relacje mieszkańca Ponieca Zdzisława Musielaka i obecnego burmistrza Kazimierza Dużałka.